

É R T E S I T Ő.

Kant. Élete, fejlődése és philosophiája.

Irta Alexander Bernát. Budapest, 1881.

Ezen munka, mely a magyar tudományos Akadémia könyvkiadó vállalatában megjelent, csak első kötetét képezi egy nagyobb munkának, melynek második kötete ezután fog megjelenni.

Epen száz éve annak, hogy Kant »Kritik der reinen Vernunft« című munkája 1781-ben megjelent. A korszakalkotó munka megjelenésének száz évi fordulója alkalmából Németországban, sőt hazánkban is jubilaris ünnepély rendeztetett. Az ünnepélyt lényegesen emelték a megjelent alkalmi értekezések és munkák. Ilyen alkalmi munkának tekintjük a fennebb említett munkát is. Minthogy e munka Kantnak, az újkor legnagyobb philosophusának életét, fejlődését és philosophiáját tárgyalja, megérdemli, hogy azt az olvasó közönséggel megismertessük, és róla véleményünket elmondjuk.

A munka első kötetének tartalma áll előszóból és hat fejezetből. Az előszóban szerző elmondja, hogy munkájának ezen első részében tárgyalja »Kant életét, philosophiai fejlődését s . . . philosophiájának ismerettani alapját « Azonban a felosztási alapról, mely szerint az első rész szükségképen hat fejezetre oszlik, sem az előszóban, sem másutt nem szól. Logikai hiányt kell tehát már itt constatólnunk.

Az előszó után az egyes fejezetek következnek. Összefüggésök, különösen a három első fejezetét tekintve, többnyire külső. A belsőre szerző művében keveset reflectál. Ennek okát a módszerben találjuk, melyet szerző előadásában követ. A módszerről alább szólunk.

Lássuk most már a fejezeteket egyenkint és méltassuk mindeniket saját értéke szerint.

I. Fejezet. Ennek az előszóval semmi összefüggése nincs, azonban bölcsészettörténeti álláspontokról tekintve, mintegy történeti bevezetésként szolgál a munka tulajdonképeni tartalmába. Ennélfogva külső vagyis történeti összefüggés a szóban levő fejezet és a munka tartalma között található. Szerző ugyanis előadja először a XVIII. század szellemi mozgalmait s azután megy át a következő fejezetben Kant életére, melylyel a munka valódi tartalma kezdődik.

A fejezetet egy rövid áttekintés nyitja meg, melyben szerző elmondja, hogy »a XVIII. század egy nagy emberéről« akar szólni, kinek »Kant Immanuel« a neve. Mellette figyelemre méltatja e század többi nagy embereit, költőit és bölcsészeit is, kik ezen időszak szellemi mozgalmaira lényegesen befolytak. Elmondja továbbá, hogy »nagyobb körnek szeretne beszélni, nemcsak a philosophia művelőinek, mert Kant gondolatai is nemcsak ezeknek szóltak.« Kiemeli azt is, hogy föladatának tárgyával nemcsak mint historicus áll viszonyban, hanem mint philosophus, különösen mint logicus, mert »Kant gondolatai nem avúltak el... E gondolatokkal tehát szóba kell állanom s erőm höz és belátásomhoz képest igazságot kell szolgáltatnom nekik.« Szóval szerző ismertetni szándékozik munkájában »Kant gondolatait.« Az ismertetést Kant rendszere alapján fogja eszközölni. E rendszeren belül a történeti módszert választotta útmutatóul, »mely az egészet felbontja részeire, mely az eredmény egyes tényezőinek természetét s erejét külön iparkodik megvizsgálni, mely a fejlődés minden mozzanatát figyelemmel kíséri.«

Szerzőnek a történeti módszerre vonatkozó választása föltétlenül nem helyeselhető. Kant philosophiai rendszerét tevő gondolatok belső fejlődési viszonyban állnak egymással s szigorú logikai elv egyesíti őket tudományos egészbe, vagyis rendszerbe. Következéleg a gondolatok belső fejlődésének és logikai elvszerűségének kimutatásában genetical, vagy ennél még mélyebb logikai módszert, t. i. a dialecticait kellett volna követni. Az ily módszer a philosophia természetes módszere. A történeti módszer, miként Fischer Kunó helyesen megjegyzi,¹⁾ a külsőség módszere, mely a tények egymásutáni, tehát külső felsorolásában, a tények

külső okszerű fejlődésének előtűntetésében célhoz vezethet: de Kant rendszerében a gondolatok belső fejlődését s azoknak egyetemes kötelékét, elvét tekintve, soha. Szerző külső módszerére Kant rendszere ismertetésében alább több ízben fogunk reflectálni.

Végül említi szerző az áttekintésben, hogy Kant rendszerének ismertetésén kívül Kant életét is előadja: »El kell mondanunk azt is, a mit életéről, környezetéről s azon viszonyról tudunk, melyben korához állott.«

Ennyit az áttekintés ismertetéséből. Lássuk most már a fejezet négy szakaszát.

1. Szakasz. Szerző ebben előadja, hogy a XVI. század kitűnő férfiakat mutat fel: »Luther reformálta a vallást, Descartes az emberi gondolkodás egyik felszabadítója.« Ezen korszakban a vallás és tudomány emberei gondolatalkotók, a XVIII. században pedig gondolatkifejtők és befejezők. A két időszak közti összefüggésről szerző ezt mondja: »A XVI. század szellemi mozgalmában megtaláljuk mindannak kezdetét és csíráját, a mit a XVIII. században tovább fejtettek.«

Többet fölöslegesnek tartunk ezen szakasz ismertetésére felhozni, tekintve, hogy az egész csak általánosságban mozog.

2. Szakasz. Ebben már határozottabb gondolatokkal találkozunk. Szerző élénk vonásokkal jellemzi az újkor szellemét, mely pozitív és negatív irányban nyilvánul: »Az egyik a tudást fogja szomjazni, pozitív alkotások után fog vágyakozni, a másik . . . tagadásra, rombolásra, nem ösztönözni, de kényszeríteni fogja.« Ezen szellem azon korlátokat, melyek a gondolkodás és tudás haladása útján a középkorból fenmaradtak, eltávolítja. Ily korlát volt a gondolkodás szabadságától való megfosztás, mert »a középkori szellem, míg egyrészt a történeti életnek egyik hatalmas rugója gyanánt mutatkozott, egyszersmind az értelem haladásának félelmetes ellenfele volt.« A gondolkodás szabadságának visszanyerése volt az újkor ellenzéki szellemének legfontosabb célja. »Harcot kellett izenni a régi fogalmaknak, néha csak azért, mert régiiek voltak; le kellett rombolni a meglevőt . . . Descartesnak, a harcosok egyik legnagyobbikának, van egy kis műve: *A mód szerről*, mely az újkoris szellem fejlődésének egyik legbecesebb okirata . . . Descartes az újkoris szellemi moz-

galomnak hatalmas munkatársa s egyéni fejlődésében az egész korszak fejlődése tükröződik.« Szerző előadja az említett kis mű alapján Descartes philosophiai fejlődését a kételkedés és tudás útján. S végre így szól róla: »Descartes nem fektette az emberi tudást új, biztos alapokra; új módszerétől kizérve s általa fölfedezve, a régi fogalmak egész csoportja vonúlt be rendszerébe.«

Az emberi tudás csak a XVIII. században jut győzelemre: »E században az emberi gondolkodás fölszabadításának nagy munkáját befejezik.« De a tudás terén a Descartes-féle kételkedés is követőre talál: »Hume-nak végszava a kételkedés, általános rendszeres tagadása minden a természet ismeretén felül emelkedő tudásnak.« Azonban az emberi tudás csupán természeti ismeretekkel be nem érheti ». . . az emberiségnek, az elmének általában többre van szüksége. A XVIII. század szellemi haladásának ezen pontján hiányt érezünk. Szüksége volna olyan emberre, ki az újkor positiv vívmányait magába fogadja, de azokkal be nem éri; kit az újabb kételkedés minden kínja végiggyötör, de nem foszt meg erejétől. . . ki, miután az újkor meghódította a külvilágot, újra mint Descartes, magába tud térni s az emberi elme legmélyét kutatja. . . Az ellenzéki szellem benne érné el tetőpontját, . . . ez az ember meg is jelent. Kant volt.« De mielőtt szerző Kant életének és philosophiájának előadásához kezdene, még két szakaszban tárgyalja az újkori szellemi mozgalmakat.

3. Szakasz. Szerző ebben az angol, francia és német philosophia fejleményeit ismerteti.

Az angol philosophia ismertetését Bacon philosophiájával kezdi. Bacon ugyan nem élt a XVIII. században, de az összefüggés tekintetéből az ő philosophiájára mindenekelőtt reflectálni kellett. »Bacon a positiv tudás módszerének első rendszeres szószólója. . . « Ő »azt a módszert kutatja, melynek segítségével az emberi elme új fölfedezéseket tehet. . . Bacon is elméleti philosophus. . . « Hobbes is a módszert kutatja, de az ész körén belül: »Hobbes az első philosophus, a ki a fölszabadított ész erejét s módszerét az állam problémáinak megfajtására fordítja.«

Az angol philosophiával kapcsolatban reflectál szerző New-

ton, természettudós, physical rendszerére, melyet Voltaire »Newton rendszerének elemei« cím alatt 1738-ban Franciaországba ültetett át. Newton rendszere nagy hatású volt Németországban is. »Newtonra utalta Knutzen Márton«, a königsbergi egyetem philosophiai tanára, »a fiatal törekvő tanulót — Kantot — s ezzel hálára kötelezte le magának az utókort. Mert Newton műveiből tanult Kant gondolkodni, a természettudományok iránti szeretetét innét merítette . . .«

Ezen kitérés után szerző újra áttér az angol philosophia ismertetésére. »Newton nagy kortársa Locke . . .« »Locke kérdései . . . Milyen az emberi elme, mi a hivatásunk, mely kötelességeink s jogaink vannak? Ezen a téren Locke a XVIII. század Newton-ja.« Locke szellemében gondolkodik Hume is. »Az angolok legnagyobb philosophusa, a mély és erős gondolkodású Hume, egészen Locke nézeteiből indul ki, következetesen végig gondolja gondolatait, kimeríti őket az utolsó következményekig . . .«

Humenak Kantra való hatását következőleg adja elő szerző: »De a philosophia fejlődésének nagy momentumát nem annyira Locke-nak, mint Hume-nak köszönjük. Mert egyike azoknak, kik Hume gondolataival legbehatóbban foglalkodtak, Kant volt . . . Hume volt az első, vallja Kant maga, ki őt dogmatikai ál-mából fölrázta s kutatásainak az addigitól egészen eltérő új irányt adott.«

De az angol philosophia nemcsak a német, hanem a francia philosophusokra is hatott. »Pascal, a kételkedés, Malebranche a mysticismus szűk körén belül maradt, mind a kettő rendkívül finom gondolkodású egyéniség, de a kételkedés és mysticismus mindig egyéni philosophia . . .« Locke »után« indult a XVIII. század nevezetes francia íróinak legnagyobb része, Condillac, Diderot, az encyklopaedia írói s a materialismus szóvivői . . . Egészben véve a sensualismus a francia szellemnek e korbéli philosophiája, ez pedig nem egyéb, mint Locke-nak egyszerűsített . . . rendszere.« Ily hatása volt az angol, különösen Locke philosophiájának Rousseau és Montesquieu gondolkodására is.

Az angol philosophiának hatása a német philosophusokra már érintve volt. Szerző ezt e szakaszban bővebben kifejti. Az angol philosophia nagyban hatott »a Kant előtti német philoso-

phiára is . . Leibnitz nagyra becsülte, kitünően értette — Locke nézeteit; ellenfele volt, de méltó ellenfele. Főmunkája ellen külön munkát írt, melyben pontról-pontra követi fejtegetéseit, majd helyeselvén, majd kiváló elmeélel cáfolván őket . . . A német philosophiai fejlődés nagy kárára e munka . . . csak a század közepe táján látott napvilágot, mikor Locke nézetei már behatottak volt a német philosophiába, s Leibnitznek Wolff által toborzott nagy tábora félig-meddig elhagyta volt a mestert.«

Wolffról pedig így szól szerző: »Wolff, Leibnitz tanítványa, közforgalomba viszi mesterének gondolatait . . . Wolff önállótlan, de türelmes, rendszerető s rendszeres gondolkodó, . . . rendszeres gondolkodásra tanítja Németország tanítóit, papjait, íróit s részben világebereit is.« »Az ő rationalismusa alapján fejlődött ki az úgynevezett népszerű philosophia (Popularphilosophie).

4. Szakasz. Szerző ebben a Wolffnál érintett rationalismust és módszerét adja elő.

»A XVIII. század a rationalismus szellemének virágzása.« Érdekesen jellemzi szerző e rendszer mivoltát és hatását a század korszemlére. De sokkal érdekesebben fejtegeti a rationalismus módszerét, a matematikai módszert, mely már Descartes, Spinoza s azután Wolff philosophiai rendszerében érvényesült. »A matematika módszere a deductio. Az alapelvek bizonyosak, a mi belőlök folyik, ép oly bizonyos . . . E módszer, a matematikai tudás formája, lassan-lassan mindenhatóvá vált a tudományokban.«

» . . . Hobbes a matematikai módszer híve . . . Descartes nagy matematikai fölfedezései nincsenek kapcsolatban philosophiájával, de philosophiája összefügg matematikai tudásával . . . A matematikai tudás szabályai, módszere szolgáltak neki mintaképül, mikor philosophiai módszerét kereste . . . A matematika módszeres szabályai vezeték philosophiai gondolkozásában és a matematikai tudás mintájára alkotja philosophiai rendszerét. Nyilvánvaló, magától értetődő, biztos alapgondolatokat keres, mint a matematika s miután a tiszta gondolkozásban ilyenekhez eljutott: Isten, a substantia, az anyag s a lélek fogalmához, leszármaztatja belőlök az egész rendszert.«

Spinoza is Descartes módszerét követte. »Ethikája (Ethica ordine geometrico demonstrata) a matematikai módszernek a szellemi tudományokra való legerőszakoltabb s legbámulatosabb

alkalmazása. Az egész mindenség a geometria módszere alapján, annak külső formáit is utánozván, néhány általános alaptételből folyik.«

Wolff is a matematikai módszer híve. »Wolff, a németek legrendszeresebb fője, a philosophia minden ágát matematikai módszer szerint adta elő. A matematika módszere szerint való gondolkodás egészen általánossá lett, ha külső formáihoz nem ragaszkodtak is.« »Mindamellett a deductiv matematikai szellem helyet enged az inductiv s elemző kutatásnak. Első vívmánya az új mozgalomnak a történeti fejlődés fogalmának megértése . . . Winkelmann, Lessing és Herder a történet igazi megértésére törekednek.« Az inductiv módszer behatott a philosophiába is, »mely végre megunt a rationalismus meddő fogalomjátékát, s a szellemi élet önálló vizsgálására fordította erejét.«

Végre szerző az első fejezet utolsó szakaszában reflektál Kantra is, midőn mondja: »Gondolkodásának formája rationalistikus, de ez elavult, holt formában új élet, új tartalom pezsdül.«

Szerző Kant gondolkodásának érintésével az első fejezetet végzi s azután átmegy a következőre, melyben Kant életét tárgyalja. S ezzel a munka tulajdonképeni tartalmához jutotunk el.

Dr. Nemes Imre.

(Folytatás következik.)